

Legenchenko M. O. The features of the land tax in municipal property leasing

Specific features of calculation and payment of land tax in municipal property leasing are investigated. The possibility of transmitting an obligation of its calculation to the tenants in order to facilitate the enterprise workload of these objects is offered.

Key words: land tax, municipal property leasing, enterprise, landconsumer.

Накоренок В. П.

Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України

**ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН ДОГОВОРУ ПОСТАЧАННЯ
ЕНЕРГЕТИЧНИМИ РЕСУРСАМИ
ЧЕРЕЗ ПРИЄДНАНУ МЕРЕЖУ В УКРАЇНІ**

У статті автор розглядає проблему законодавчого регулювання прав і обов'язків сторін договору постачання енергетичними ресурсами через приєднану мережу в Україні. Автор наголошує, що особливий характер таких договорів обумовлює слабкість позицій споживачів енергії відносно постачальників, що вимагає особливого підходу до захисту інтересів “слабкої сторони”, якою виступають споживачі.

Ключові слова: енергія, договір, права і обов'язки, захист інтересів.

Метою соціальної держави, якою відповідно до Конституції є Україна, має бути всебічне забезпечення добробуту громадян. Однією із найважливіших складових добробуту держави є надійне, стабільне та якісне забезпечення громадян електричною енергією [1].

Електрична і теплова енергія використовується для освітлення та опалення приміщень державних і громадських організацій, житлових будинків, її використовують промислові підприємства, підприємці, організації торгівлі і ін.

У справі забезпечення раціонального використання цих видів ресурсів і додержання правил користування ними важливу роль відведено договорам постачання енергії, оскільки відповідно до ст. 26 Закону України “Про електроенергетику” від 16 жовтня 1997 р. споживання енергії можливе лише на підставі договору з енергопостачальником.

Проблеми правового регулювання договору постачання енергетичними ресурсами через приєднану мережу на сьогодні в науковій юридичній літературі досліджували В. В. Луць, А. В. Волинець, С. І. Петрова,

С. Я. Вавженчук, М. І. Міщенко, О. В. Дзера, А. П. Сергєєв, Ю. К. Толстий та інші науковці. Зміст даного виду договорів як публічних договорів розглядали Г. А. Калашнікова, К. І. Забоєв, Р. О. Стефанчук та інші учені. Водночас специфічний характер договорів постачання енергетичними ресурсами через приєднану мережу обумовлює особливості законодавчого регулювання прав і обов'язків учасників договірних відносин. Вирішення цього питання є вкрай важливим, оскільки від узгодженості інтересів всіх учасників договірних відносин залежить соціально-економічний розвиток держави і соціальна стабільність в країні, але в сучасній науковій юридичній літературі ця проблема залишається недостатньо дослідженою.

Метою цієї статті є дослідження проблеми відношення прав і обов'язків сторін договору постачання енергетичними ресурсами через приєднану мережу в Україні.

На рубежі ХХ–ХХІ ст.ст. енергопостачання є необхідним елементом життя суспільства, обов'язковою умовою його соціально-економічного розвитку.

Як зазначають А. П. Сергеев та Ю. К. Толстий з погляду класифікації об'єктів цивільних прав енергія є рухомою, простою, споживаною річчю, обумовленою родовими ознаками. Природна специфіка цього товару обумовлює ряд істотних особливостей її обороту. Це – безперервність (нерозривність) процесів виробництва, транспортування і споживання енергії, обмежена можливість її зберігання (складування), вплив діяльності споживачів на якість товару, наявність об'єднаної енергетичної системи енергопостачання у масштабі країни. Звичайно, передача енергії споживачу неможлива без використання спеціальних технічних засобів, відповідної інфраструктури: ліній електропередач, трубопроводів, трансформаторних і насосних станцій тощо. Споживання енергії також вимагає спеціального обладнання: інженерних комунікацій, контрольно-вимірювальних приладів, засобів забезпечення безпеки. Система технічних пристроїв, що забезпечують одержання і безпечно використання енергії споживачем, називається приєднаною мережею [2, с. 76].

Можливість передачі і споживання енергії тільки через приєднану мережу є однією з головних особливостей договору постачання енергетичними ресурсами через приєднану мережу – правовою формою, яка опосередковує споживання енергетичних ресурсів.

За цим договором одна сторона (постачальник) зобов'язується надавати другій стороні (споживачеві, абонентові) енергетичні ресурси, передбачені договором, а споживач (абонент) зобов'язується оплачувати вартість прийнятих енергетичних ресурсів та дотримуватись передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання (ст. 714 Цивільного кодексу України – далі ЦК) [3].

Правове регулювання цього договору здійснюється спеціальними правилами, закріпленими в § 5 гл. 54 ЦК, § 3 гл. 30 Господарського кодексу України, Законах України “Про енергозбереження” від 01 липня 1994 р., “Про електроенергетику” від 16 жовтня 1997 р., “Про тепlopостачання” від 02 червня 2005 р., “Про природні монополії” від 20 квітня 2000 р., “Про житлово-комунальні послуги” від 24 червня 2004 р. та інших нормативно-правових актах.

Разом із тим, юридичний зміст такого договору остаточно не визначений, хоча можна погодитися із С. Я. Вавженчуком, який вважає, що під договором постачання електричної енергії слід розуміти правочин двох або більше осіб, спрямований на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків у сфері постачання енергії [4, с. 51].

Звертаючись до проблеми обсягів прав і обов'язків сторін договору постачання енергетичними ресурсами через приєднану мережу в Україні, слід наголосити на тому, що саме особливий характер такого договору обумовлює і особливості статусу його учасників.

З визначення поняття договору постачання енергетичними ресурсами через

приєднану мережу, даного в ч.1 ст. 714 ЦК, впливає, що енергопостачальна організація передає (подає) споживачу енергію, а споживач приймає і оплачує її, тобто відбувається відплатна передача енергії від продавця до покупця, що характерно для договору купівлі-продажу. Тому цей договір визнаний видом договору купівлі-продажу.

Разом з тим, як і у визначенні договору купівлі-продажу, у визначення договору постачання енергетичними ресурсами через приєднану мережу включені ознаки, що дозволяють виділити його в самостійний вид договору і тим самим відмежувати його від договору поставки і договору купівлі-продажу.

До таких ознак, насамперед, відноситься спосіб виконання договору -передача енергії енергопостачальною організацією покупцю через приєднану мережу, а також наявність прав і обов'язків сторін не тільки при передачі енергії, але і при її використанні.

Ці ознаки договору обумовлені властивостями енергії як товару, що зводяться до наступного: 1) енергію неможливо накопичувати в значних кількостях і зберігати; 2) процес виробництва енергії, як правило, безперервний і нерозривно пов'язаний як з її транспортуванням, так і зі споживанням; 3) енергія при передачі споживається і не може бути повернута; 4) енергію можливо передавати тільки через приєднану мережу; 5) для прийому енергії в покупця повинні бути технічні пристрої для підключення до енергомереж енергопостачальної організації.

На відміну від договору купівлі-продажу, що передбачає обов'язок покупця "прийняти товар", за договором постачання енергетичними ресурсами через приєднану мережу абонент "зобов'язується оплачувати вартість прийнятої енергії". Це означає, що на нього в принципі не покладається обов'язок прийняти товар, тобто одержати визначену кількість енергії.

Крім цього, для договору постачання енергетичними ресурсами через приєднану мережу характерні такі обов'язки абонента, що невластиві для договору купівлі-продажу: дотримання визначеного режиму використання енергії, забезпечення безпечної експлуатації енергетичних мереж і справності використовуваних ним приладів і обладнання, пов'язаних з використанням енергії. Нарешті, для цього договору не характерні такі атрибути багатьох договорів купівлі-продажу, як гарантійний термін і термін придатності товару, комплектність товару, тара й упакування та ін.

Для характеристики договору постачання енергетичними ресурсами через приєднану мережу необхідно вказати на те, що цей договір є консенсуальним, оскільки права і обов'язки сторін виникають з моменту укладення договору і енергопостачальна організація зобов'язується постачати абоненту енергію протягом дії договору; крім того, цей договір є оплатним і взаємним та належить до публічних договорів.

Сторонами цього договору виступають енергопостачальна організація і абонент (споживач). Енергопостачальними організаціями визнаються організації, що здійснюють продаж споживачам виробленої чи купленої електричної або теплової енергії.

Абонентом за договором постачання енергетичними ресурсами через приєднану

мережу (покупцем енергії) може виступати юридична або фізична особа. Юридична особа може одержувати енергію для безпосереднього споживання або для продажу. Громадяни, як правило, укладають цей договір з метою одержання енергії для побутового споживання. Однак договором може бути передбачено використання енергії і для забезпечення підприємницької діяльності.

Особливості енергії (електричної і теплової) визначають ряд прав і обов'язків сторін договору постачання енергетичними ресурсами через приєднану мережу, не характерних для договору купівлі-продажу. Необхідно також як вказано вище, зазначити, що крім оплати прийнятої енергії на покупця покладаються додаткові обов'язки, пов'язані з необхідністю: а) дотримуватися передбаченого договором режиму її використання; б) забезпечити безпечну експлуатацію енергетичних мереж, а також справність приладів і обладнання, що ним використовується.

Енергопостачальна організація наділена правом контролю за станом технічних засобів і безпекою їх експлуатації покупцем, тобто вона вправі контролювати виконання покупцем обов'язків, передбачених договором.

Право контролю виникає в енергопостачальній організації з умов договору і не служить проявом владних повноважень. Адміністративний контроль за станом приєднаних мереж здійснюється органами енергонагляду.

Необхідною умовою договору постачання енергетичними ресурсами через приєднану мережу є наявність технічних передумов, тобто наявність у покупця енергетичних мереж, які можуть бути підключені до мереж енергопостачальної організації, а також приладів обліку і іншого обладнання, що ним використовується.

Ознаки постачання споживачам електричної енергії характерні також для постачання споживачам теплової енергії через приєднану мережу [5, с. 420-421].

Енергія, яка подається споживачам через приєднану мережу, має за якістю відповідати певним вимогам. Якість електроенергії визначається напругою (у вольтах) і частотою (у періодах за секунду), які підтримуються на межі електромереж електропостачальної організації та споживача. Теплова енергія характеризується тиском і температурою пари або гарячої чи перегрітої води. Енергопостачальні організації повинні стежити за технічним станом свого обладнання і правильно експлуатувати свої енергомережі, забезпечувати техніку безпеки цього обладнання та можливість нормального використання енергії споживачами.

З метою забезпечення надійного і економічного використання енергії на споживача також покладається ряд обов'язків щодо нормальної експлуатації енергомережі. Зокрема, він здійснює перевірку стану, профілактичні випробування та ремонт належних йому енергоустановок і захисних засобів; забезпечує необхідний облік використаної енергії; додержується встановлених лімітів і режимів енергоспоживання; щороку складає плани організаційно-технічних заходів щодо раціонального використання енергії; забезпечує обслуговування енергоустановок персоналом відповідної кваліфікації тощо.

Відповідно до ст. 24 Закону України "Про електроенергетику" енергопостачальники несуть відповідальність перед споживачами електричної енергії у разі переривання електропостачання з вини енергопостачальника у розмірі п'ятикратної вартості недовідпущеної електричної енергії (згідно з умовами договору

на користування електричною енергією). У разі відпуску споживачу електричної енергії, параметри якості якої знаходяться поза межами показників, зазначених у договорі на користування електричною енергією, енергопостачальник несе відповідальність у розмірі двадцяти п'яти відсотків вартості такої електроенергії. Згідно зі ст. 26 Закону України “Про електроенергетику” споживач енергії несе відповідальність за порушення умов договору з енергопостачальником та правил користування електричною і тепловою енергією та виконання приписів державних інспекцій з енергетичного нагляду за режимами споживання електричної та теплової енергії згідно із законодавством України. Зокрема, у випадку споживання електричної енергії понад договірну величину за розрахунковий період споживачі (крім населення, професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації державної і комунальної форм власності) сплачують енергопостачальникам п'ятикратну вартість різниці фактично спожитої і договірної величини. У випадку перевищення договірної величини потужності споживачі (крім населення, професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації державної і комунальної форм власності) сплачують енергопостачальникам п'ятикратну вартість різниці між найбільшою величиною потужності, що зафіксована протягом розрахункового періоду, та договірною величиною потужності [6].

Обов'язком споживача є своєчасна і повна оплата одержаних енергетичних ресурсів за цінами (тарифами), встановленими договором. Споживач несе відповідальність за несвоєчасну сплату рахунків за використану енергію, що є його головним обов'язком у відносинах з постачальником [7, с. 352-353].

Разом із тим, на думку автора статті, правила постачання енергії в Україні становлять собою виняток із загального правила про свободу договору в цивільному праві, що передбачає свободу у виборі сторони за цим договором, хоча ст. 3 ЦК прямо проголошує свободу договору однією з головних загальних засад цивільного законодавства [8, с. 9-11].

Обмеження свободи договору у суспільних інтересах здійснюється з метою забезпечення прав і законних інтересів усіх учасників цивільних відносин. Економічна та юридична свобода сторін при укладенні договору часто не є однаковими, тому одна зі сторін під впливом суто економічних чинників вимушена погоджуватися на запропоновані їй умови [9].

Відповідно до цього, Г. А. Калашнікова зазначає, що “мета публічного договору - захист “слабкої сторони” (споживача) і встановлення в економічних правовідносинах фактичної, а не юридичної рівності сторін” [10, с. 3].

Слабкість позицій споживача, наявність якої викликає необхідність особливого його захисту, К. І. Забоев вбачає “не тільки і не стільки в його економічній слабкості як контрагента за договором, скільки в його непрофесіоналізмі як учасника ринкових відносин” [11, с. 90].

Безумовно, що при укладенні договору постачання електроенергії споживач є “слабкою стороною” договору, що впливає з наступного. Згідно зі ст. 6 ЦК сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства; врегулювати у договорі,

який передбачений актами цивільного законодавства свої відносини, які не врегульовані цими актами, а також можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд. Відповідно до ст. 627 ЦК сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов такого договору.

Таке право передбачено і в ст. 25 Закону України “Про електроенергетику”, тобто споживачі електричної енергії мають право на вибір постачальника електричної енергії, хоча фактично споживачі позбавлені цього права, оскільки сфера електроенергетики в Україні є монополізованою, незважаючи на наявність в тексті цього Закону ст. 16 (Антимонопольні обмеження) [12].

За таких умов споживач не може змінювати умов, визначених у цьому договорі. А тому, навіть маючи іншу думку щодо окремих його положень, він змушений все-таки підписати його (звичайно разом з додатками) [13].

Отже, виправити це становище, урівняти постачальників електроенергії та споживачів у правах, надати споживачу додаткові гарантії при укладенні договорів постачання електроенергії, на думку автора статті можливо, якщо розглядати його як договір приєднання, згідно зі ст. 634 ЦК, до якого застосовуються особливі вимоги щодо змісту, порядку виконання та припинення. Зазначимо, що Р. О. Стефанчук також характеризує цей вид договорів як публічний договір та договір приєднання [14].

Звертаючись до змісту договору приєднання зазначимо, що такий договір відрізняється від договору із вільно узгодженими умовами, оскільки у визначенні його умов бере участь лише один із контрагентів, тоді як інша сторона може укласти договір лише повним і безумовним приєднанням до нього. Деякі дослідники взагалі вважали формуляри (тобто договори приєднання) квазідоговорами, виходячи з відсутності узгодження між сторонами змісту договору, який натомість визначається лише однією зі сторін [15, с. 66-67].

Хоча при цьому слід зазначити, що не всі науковці поділяють авторську точку зору. В. В. Луць визначає, що договір постачання енергії є консенсуальним, двостороннім та оплатним [16, с. 348].

Російський науковець М. І. Міщенко, вважає, що незважаючи на публічний характер такого договору, його не можна розглядати як договір приєднання, оскільки фактично, хоча умови договору сформульовані постачальником, цей договір надає широкі права споживачам, які, використовуючи ці права, фактично можуть диктувати свої умови постачальникам у частині відстрочки платежів, умов постачання, якості послуг тощо [17, с. 122-123].

З таким поглядом навряд чи можна погодитися, оскільки М. І. Міщенко по суті проголошує необхідність надати договорам постачання енергетичними ресурсами через приєднану мережу дискримінаційного характеру, що не відповідає соціальній сутності української держави [18, ст. 1].

Оскільки умови договору в цивільному праві узгоджуються і встановлюються всіма його учасниками, цивільне законодавство встановлює додаткові гарантії прав сторони, що приєднується. Зокрема, визначення умов договору лише однією із сторін може мати наслідком його “однобічність”, спрямованість на задоволення інтересів однієї сторони за рахунок інтересів другої сторони (сторони, що приєдналася). У

зв'язку з цим, частиною другою ст. 634 ЦК передбачені особливі підстави для розірвання договорів приєднання, які не можуть бути підставами для розірвання інших (звичайних) договорів. Ці підстави не є наслідком незаконності умов договору приєднання. Вони є засобом відновлення порушеного балансу інтересів сторін при укладенні договору, що не дозволяє одній стороні зловживати своїм правом щодо визначення умов, і компенсує другій стороні порушення принципу свободи договору щодо визначення умов договору.

Сторона, яка приєдналася, наділяється правом вимагати зміни або розірвання договору приєднання у випадку: 1) якщо внаслідок укладення договору вона позбавляється прав, які звичайно мала; 2) якщо договір виключає чи обмежує відповідальність другої сторони за порушення зобов'язання; 3) якщо в договорі містяться інші умови, які є явно обтяжливими для сторони, яка приєдналася.

Зазначені вимоги можуть бути задоволені у випадку, якщо сторона, яка приєдналася, доведе, що вона, виходячи зі своїх інтересів, не прийняла б таких обтяжливих для себе умов, якби могла брати участь у визначенні умов договору [19, с. 378].

Такий підхід в значній мірі гарантує споживачам захист своїх прав у судовому порядку, в той же час, на думку автора, судам доцільно при розгляді спорів в сфері постачання всіх видів енергії, розглядати права споживачів та права постачальників відповідно до змісту ст. 634 ЦК, що дасть змогу урівняти права всіх учасників цього виду договорів.

Таким чином, свобода договору при укладенні договорів постачання енергетичними ресурсами через приєднану мережу має значні обмеження, що у цілому не відповідає принципам цивільного права. Разом із тим, порушуючи принцип свободи договору в цивільному праві український законодавець ставить споживачів у положення "слабкої сторони" договору. Відповідно до цього, виникає проблема надання споживачам додаткових гарантій, пов'язаних із договірними відносинами у сфері постачання енергії. Споживачі можуть отримати такі додаткові гарантії, якщо цей вид договорів розглядати як договори приєднання, які передбачені Цивільним кодексом України та здатні урівняти права учасників договірних відносин.

Використані джерела:

1. *Петрова С.* Актуальні питання у сфері користування електричною енергією населенням. [Електронний ресурс] / С. Петрова // Юридичний журнал. – 2008. – № 7-8. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3005>.
2. *Гражданское право : учебник.* – Том 2 / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М. : "ПБОЮЛ Л. В. Рожников", 2000. – 736 с.
3. *Цивільне право України : навчальний посібник.* [Електронний ресурс] / за ред. Р. О. Стефанчука. – К. : Прецедент, 2005. – Режим доступу : http://ebk.net.ua/Book/law/stefanchuk_tsivpu/part8/805.htm.
4. *Вавженчук С. Я.* До питання договірної відповідальності за договорами на постачання електроенергії / С. Я. Вавженчук // Юридичний вісник. – К. : Вид-во Нац. ав. ун-ту "НАУ-друк", 2009. – № 1 (10). – С. 51-56.
5. *Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар* / за заг. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. – К. : Алерта, КНТ, ЦУЛ, 2010. – 752 с.

6. Про електроенергетику: Закон України від 16.10.1997 р. № 575/97-ВР [Електронний ресурс]. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. – № 1. – Ст. 1. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=575%2F97-%E2%F0>
7. Зобов'язальне право: теорія і практика : навчальний посібник / за ред. проф. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 912 с.
8. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. – К. : Алерта, КНТ, ЦУЛ, 2010. – 752с.
9. Євдокимов Д. Свобода договору та її обмеження в цивільному праві України [Електронний ресурс] / Д. Євдокимов // Юридичний журнал. – 2008. – № 5. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2931>
10. Калашникова Г. А. Публичный договор : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Г. А. Калашникова. – Краснодар, 2002. – 24 с.
11. Забоев К. И. Правовые и философские аспекты гражданско-правового договора / К. И. Забоев. – М. : Юридический центр Пресс, 2003. – 276 с.
12. Про електроенергетику: Закон України від 16.10.1997 р. № 575/97 – ВР [Електронний ресурс]. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. – № 1. – Ст. 1. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=575%2F97-%E2%F0>
13. Волинець А. Понадлімітне споживання електроенергії: чи законне застосування санкцій до споживача? [Електронний ресурс] / А. Волинець // Юридичний журнал. – 2006. – № 4. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2236>.
14. Цивільне право України : навчальний посібник. [Електронний ресурс] / за редакцією Р. О. Стефанчука. – К. : Прецедент, 2005. – Режим доступу : http://ebk.net.ua/Book/law/stefanchuk_tsivpu/part8/805.htm.
15. Граве К. А., Лунц Л. А. Страхование / К. А. Граве, Л. А. Лунц. – М. : Госюриздат, 1960. – 176 с.
16. Зобов'язальне право: теорія і практика : навчальний посібник / за ред. проф. О. В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 912 с.
17. Мищенко М. И. К вопросу о правовой природе договора поставки электроэнергии. / М. И. Мищенко // Сборник научных работ “Правовые проблемы развития экономики России”. – Воронеж : Воронежская государственная технологическая академия, 2006. – 325 с.
18. Конституція України: від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР// Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
19. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. – К. : Алерта, КНТ, ЦУЛ, 2010. – 752 с.

Накоренок В. П. Права и обязанности сторон договора снабжения энергетическими ресурсами через присоединенную сеть в Украине

В статье автор рассматривает проблему законодательного регулирования прав и обязанностей сторон договора снабжения энергетическими ресурсами через присоединенную сеть в Украине. Автор подчеркивает, что особый характер таких договоров обуславливает слабость позиций потребителей энергии относительно поставщиков, что требует особого подхода к защите интересов “слабой стороны”, которой выступают потребители.

Ключевые слова: энергия, договор, права и обязанности, защита интересов.

Nakorenok V. P. The rights and duties of the parties of contract of supply energy resources through the attached network in Ukraine

In this article an author examines a problem adjusting by the law of rights and duties of sides of legal agreement of supplying to energy in Ukraine. An author talks that it is the special legal agreement, where a “weak side” is an user of energy, therefore his rights must be protected the special defence by a law.

Keywords : energy, legal agreement, right and duties, defence of interests.